

Aytekin Gahramanova

OUR NATIONAL AND SPIRITUAL VALUE IN
JALIL MAMMADGULUZADE'S CREATIVITY- WEDDING TRADITIONS

The article provides the wedding customs in the early 19 th and 20 th centuries in the creativity by J.Mammadguluzade and a certain conclusion has been reached with comparative analysis. Since the creativity of Mammadguluzade is the main research object, all the works related to the wedding traditions were analyzed and based on theoretical basis. The article has provided an example of Huseyn Sarabski, Aziza Cafarzadeh, The Book of Dada Gorgud, oral folk literature and other sources and referred to ethnographer H.Q.Kadirzada, T.Babaev.

Keywords: *Embassy, sound somebody out, ask in marriage, liking of girl, matchmaking, engagement*

Айтекин Гахраманова

НАЦИОНАЛЬНО-ДУХОВНЫЕ ЦЕННОСТИ - СВАДЕБНЫЕ
ТРАДИЦИИ В ТВОРЧЕСТВЕ ДЖАЛИЛА МАМЕДКУЛИЗАДЕ

В статье были рассмотрены свадебные традиции как письменные источники в творчестве Дж. Мамедгулузаде в начале XIX - XX века, сделаны сравнительные анализы и получены определенные результаты. Поскольку основным объектом исследования являлось творчество Дж. Мамедгулузаде, все произведения, относящиеся к свадебным обычаям, были проанализированы, основываясь на теоретические основы. В статье опираясь на этнографа Х.Г. Гадирзаде и Т.Бабаева, были приведены примеры из Гусейна Сарабского, Азизы Джафарзаде, легенд Китаби-Деде Горгуда, устной народной литературы и других источников.

Ключевые слова: *Сватовство, узнавание мнения, помолвка, сватание, обручение.*

(AMEA-nın həqiqi üzvü Muxtar İmanov tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma: *İlkin variant 21.06.2019*

Son variant 23.09.2019

UOT 821 (091)

İLKİN EMİNOVA*
VƏLİ XULUFLU VƏ İMLA QAYDALARI

Görkəmli Azərbaycan folklorşünası Vəli Xuluflu uzun illər Azərbaycan humanitar fikrinin aparıcı simalarından olmuşdur. Onun elmi fəaliyyəti Azərbaycanda elmi mühitin təzə formalaşdığı dövrə təsadüf edir və bu səbəbdən də onun elmi yaradıcılığı çoxşaxəlidir. O, elmi fikrin demək olar ki, bütün ictimai-humanitar istiqamətlərinə dair tədqiqatlar aparmış, öz qələmini dilçilik, folklorşünaslıq, tarix və siyasət sahələrində sınıamışdır. Birinci Türkoloji qurultayın keçirilməsinin əsas yükünü üzərinə götürən Vəli Xuluflu Azərbaycanda 20-30- cu illər imla qaydalarının tərtibində də mühüm rol oynamışdır. Məqalədə Vəli Xuluflunun bu sahədəki fəaliyyəti araşdırılır.

Açar sözlər: *Vəli Xuluflu, orfoepiya, imla qaydası, dilçilik, türkoloji qurultay*

Giriş. Bəllidir ki, çarizm dövründə Rus imperializminin əsas hədəflərindən biri İmperiya ərazisində yaşayan türk və müsəlman xalqlarının İslam dininə sıx bağlılığını mümkün olan hər vasitə ilə uzaqlaşdırmaq idi. Bu məqsədlə həyata keçirilməsi öngörülən planlar içərisində ərəb əlifbasından latın əlifbasına keçidin təmin edilməsi də ən vacib məsələlərdən biri idi, lakin çarizm bunu həyata keçirməyə nail ola bilməmişdi. Qarşıya qoyulan bu strateji hədəfin həyata keçirilməsinə yalnız sovet hakimiyyətinin ilk illərində nail olmaq mümkün oldu. Ərəb əlifbasından uzaqlaşdırma aparılan total ateizm, yəni dinsizləşdirmə siyasətinin tərkib hissəsi idi və bunda əsas məqsəd müsəlman xalqların Quranı öyrənməsini və oxumasını çətinləşdirmək, bir sözlə, onları Qurani-Kərimdən mümkün qədər uzaqlaşdırmaq idi. Əlifba islahatı təkcə mark-sizmi mənimsəmiş yerli kommunistlər tərəfindən deyil, eləcə də bir sıra milliyətçi ziyalılar tərəfindən də xoş qarşılanmaqda idi. Əsas arqument isə o idi ki, ərəb əlifbası Türk dillərinin fonetikasını tam əhatə etmir, bu da dəqiq imla qaydalarının işlənilməsi-hazırlanmasına mane olur. Milli ziyalıların latın əlifbasına üstünlük verməsinin bir səbəbi də beyinlərə hakim olan "Türkləşmək, İslamlaşmaq, Avropalaşmaq" şüarının üçüncü hissəsi idi.

Bununla belə, ərəb əlifbasının hərfələrinin ifadə etdiyi səs-lər sisteminin Türk dillərinin, eləcə də Azərbaycan türkcəsinin fonetik sistemi ilə üst-üstə düşməməsi və yazıda ciddi problemlərə yol açması milli ziyalıların əldə əsas tutduqları ən əsas arqument idi.

C.Qasimov yazır ki, sovetlərin ilk illərində latın əlifbasına keçmək günün əsas məsələlərindən biri halına gəlmiş və bu işi həyata keçirmək üçün Əlifba Komissiyası təşkil edilmişdi. "Lakin yeni əlifbanın qəbulunda Azərbaycan ziyalıları heç də yekdil fikirdə deyildilər. Onların bəziləri əski əlifbanı - ərəb əlifbasını saxlamağı və onun üzərində müəyyən islahatlar aparmağı iddia edirdilərsə, digərləri də ondan imtina edib latın əlifbasına keçməyin tərəfdarı və təşəbbüskarı kimi çıxış edirdilər" (1, 69). Ziyalılar "latınçılar" və "ərəbçilər" adlı iki cərəyana ayrılmışdılar.

D.Əhmədinin yazdığına görə, "latınçılar" komissiyasının tərkibi 8 nəfərdən ibarət idi: Fərhad Ağazadə (sədr), Xudadat Məlik Aslanov, Abdulla Tağızadə, Məhəmməd Əmin Əfəndizadə, Həmid Şaxtaxlı, Azad Əmirov, Əhməd Pepinov və Hüseyn İsrəfilbəyov.

Bu müzakirələrdə "ərəbçilər" vaxtilə Osmanlı xanədanlığında Axundzadəyə verilmiş cavabları "latınçılara" verirlər. Onlar bildirirlər ki, hürufatın çətinliyi mədəniyyətə mane ola bilməz, olsaydı, qədimdə ərəblərin, indi isə yaponların mədəniyyəti olmazdı. Firənglərin və ingilislərin də imlaları çətinidir, fəqət onların da mədəniyyəti bundan müşkülə düşməmişdir; ərəb hürufatının çətinliyindən farslar və ərəblər özləri heç bir şikayət etmirlər; latın hürufatı qəbul edilərsə, köhnə ədəbiyyatımızın başına nə gələcək, camaat qəbul edəcəkmiz?

"Ərəbçi"lərin ən tutarlı arqumenti isə yeni əlifbanın Azərbaycanı digər türk-müsəlman

ölkələrindən qoparması təhlükəsi idi: "Latın hürufatını qəbul edib-etməmək məsələsi üçün Azərbaycan Cümhuriyyəti dar bir yerdir. Yalnız burada qəbul edilərsə, İslam millətlərindən ayrılmış qalar".

Bu arqumenti Cümhuriyyətin işğalından sonra Türkiyədə mübarizə aparan Rəsulzadə və silahdaşları da təkrarlayırdı" (2).

Ərəb əlifbası VII əsrin sonlarından etibarən İslamın yayılması ilə birlikdə Türk coğrafiyasına yol tapmış və tədricən, demək olar ki, bütün müsəlman Turan ellərini əhatə etməyə başlamışdı. Bu yazı sistemi dünyada latın əlifbasından sonra dünyada ən çox istifadə edilən sistemdir. Onun yayılmasından söz açan F. Ağazadə 1922-ci ildə nəşr edilmiş "Nə üçün ərəb hərfləri Türk dilinə yaramır?" adlı kitabında yazır ki, əvvəlcə, bu əlifba "əqvami samilərin arasında yayıldı və sonra əlifba şərqə doğru hərəkət edərək bir neçə müəyyən zümərələr yaratmışdır ki, o zümərənin başçıları bunlardır: Arami zümərəsi, İran zümərəsi, Hindistan zümərəsi, Qərb zümərəsi" (3, 22). Kökünü II-III əsrlərdə Finikiya yazısından alan ərəb əlifbası hazırda dünyanın üç qitəsində fərqli dil ailələrinə aid milli dillərin yazı sistemində uyğunlaşdırılmışdır. Sözügedən əlifbada olmayan səsləri öz səs sistemində ilk uyğunlaşdırılan qalqın farslar olduğu hesab edilir. Bu xalqın deyilən istiqamətdə gerçəkləşdirdiyi islahatların əsasını ərəb dilində olmayan "ç", "ş" və "y" səsləri üçün ayrıca hərflərin icad etməsi təşkil edirdi. Bu islahat Türk dillərinin səs sistemində də uyğun gəldiyi üçün türklər də onu qəbul etmiş, özləri də islahatı davam etdirərək, "g" və sonor "n" səsləri üçün yeni hərflər tətbiq etmişdilər. Əslində samit sistemində heç bir problem yox idi. Problem sət səsələrinin yazılmaması, nəticədə də hərənin bu vəya digər sözü fərqli şəkildə tələffüz etməsində idi (4). Ərəb əlifbasından imtina edərək latın əlifbasına keçilməsinin tərəfdarların-dan biri olan V. Xulufu bunu sadəcə hərflərin dəyişdirilməsi deyil, eyni zamanda yeni dövrün, xüsusən də türkdilli xalqların ictimai-siyasi, mədəni həyatında mühüm rol oynaya biləcək tarixi hadisə kimi qiymətləndirməkdə idi. Bu məqsədlə də 1922-ci ildən fəaliyyət göstərən Yeni Türk Əlifbası Komitəsinin işində yaxından iştirak edirdi. 1925-ci ilin may ayından Komitənin nəzdində yaradılmış daimi nəşriyyat komissiyasında çalışan alim "Yeni türk əlifbası ilə yazı qaydaları" adlı kitabın birinci və ikinci nəşrlərinin işiği üzü görməsində əsas rollardan birini oynamışdır. 1930-1931-ci illərdə Vəli Xulufunun redaktorluğu ilə çap edilmiş 3 cildlik "Azərbaycan dilinin canlı damışiq sözlüyü" onun dilçilik elmi sahəsindəki çoxsaylı xidmətlərindənədir.

Alimin birbaşa dəstəyi və iştirakı ilə işiği üzü görən kitablar içərisində F. Ağazadənin əski əlifba, onun qüsurları, yeni əlifba hərəkəti və tarixi haqqında qələmə aldığı 4 kitabın da adını xüsusi çəkmək lazımdır. Söhbət "Nə üçün ərəb hərfləri türk dilinə yaramır?" (1922, əski əlifba ilə türk dilində), "Yeni türk əlifba ideyalarının yaranma tarixi və həyata keçirilməsi" (1926, rus dilində), "Yeni türk əlifbası layihələrinin unifikasiyası üzrə materiallar" (1927, rus dilində) və "Yeni əlifba hərəkətinin inkişaf tarixi və uğurları haqqında oçerk" (1928, rus dilində) kitablarından (12) gədir.

Məlum olduğu kimi, əlifba islahatı və imla qaydaları ilə bağlı məsələlər 1926-cı ildə Bakıda keçirilən I Türkoloji qurultayın da əsas gündəm məsələlə-rindən idi. Qurultayın təşkili və keçirilməsində yaxından iştirak edən Vəli Xulufu bu möhtəşəm tədbirə hazırlıq ərəfəsində, daha daqiq desək, "1924-cü ilin sentyabr-oktyabr aylarında S. Ağamalıoğlu, C. Məmmədqu-luzadə, X. Səidlə birlikdə SSRİ ərazisində türk xalqlarının yığcam yaşadığı Krıma, Qazaxıstana, Özbəkistana, Başqırdıstana, Kazana, Türkmənistanına və Tacikistanına səfərlər edərək, mütəxəssislər və elm adamları ilə görüşmüş, müəhazirələr oxumuş, latın əlifbası ilə əlaqədar fikir mübadiləsi aparmışdı. Latın əlifbasına keçidin reallığa çevrilməsi üçün Yeni Əlifba Komitəsinin təşkilatçılığı ilə 1928-ci ildə Daşkənddə, 1930-cu ildə isə Alma-Atada (Almatı) keçirilən türkoloji plenumlarda iştirak etmişdi" (5).

Vəli Xulufunun I Türkoloji Qurultaydakı çıxışında da latın əlifbası məsələsi ön planda durmaqda idi. O bu qurultayda etdiyi məruzəsində Türk xalqlarının vahid etnik mədəniyyətə, adət-ənənələrə, eyni dilə malik olduğunu söyləyərək, onlar arasında daha da yaxınlaşmanın vacibliyini vurğulamış, diqqətli Türk xalqlarının vahid latın əlifbasına keçməsinin xüsusi önəm daşdığına cəlb edərək, bunun birləşdirici rol oynayacağını xüsusi qeyd etmişdi.

Qurultaydan sonra Xalid Səid Xocayev, Bəkir Çobanzadə və digərləri ilə ortaq latın əlifbasının qəbul edilməsi üçün Orta Asiya respublikalarına səfərə çıxan alim, Kazanda və Krımda olmuş, yerli ziyalılar, ictimaiyyət nümayəndələri ilə keçirilən görüşlərdə türk xalqlarının vahid latın əlifbasına keçidinin əsaslarının qoyulmasına nail ola bilmişdi (6). Əsas təşkilatçılarından birinin Vəli Xulufu olduğu I Türkoloji Qurultayın XX əsrdə Azərbaycan xalqı başda olmaqla, bütün Türk xalqlarının mədəni həyatında baş vermiş ən əlamətdar hadisələrdən biri olduğu məlumdur. M. Nəğisoy haqlı olaraq qeyd edir ki, Türk xalqlarının mədəni inteqrasiyasında xüsusi və mühüm bir mərhələnin əsasını qoymuş bu möhtəşəm tədbir böyük bir coğrafi məkanda yaşayan çoxsaylı türk xalqları üçün bir sıra taleyüklü məsələlərin qoyuluşu, işlənilməsi və ardıcıl şəkildə gerçəkləşdirilməsi baxımından müstəsna əhəmiyyət daşıyır. "Belə ki, məhz bu mötəbər məclisdə keçmiş Sovetlər Birliyi məkanında yaşayan türk xalqlarının tarixi, ədəbiyyatı, dili, əlifbası, etnoqrafiyası və mədəniyyəti ilə bağlı yaxın gələcək üçün düşünülmüş bir sıra mühüm və əhəmiyyətli qərarlar qəbul edilib, latın qrafikalı əlifbaya keçidin elmi-metodik prinsipləri ətraflı şəkildə işlənilməsi və hazırlanması" (6). Maraqlıdır ki, rəsmi Moskva türk və müsəlman xalqların ərəb əlifbasından uzaqlaşmasının rəğbətə qarşılısa da bu xalqların kiril əlifbası əvəzinə latın əlifbasına üstünlük verməsinə xoş baxmır, bu səbəbdən də Vəli Xulufunun və digər ziyalılarımızın sərgilədikləri mövqeyə narahatlıq hissi ilə yanaşırdı. R. Salmanlı haqlı olaraq yazır ki, "Azərbaycanlı alimin türk xalqlarının yaxınlaşmasına xidmət edən fəaliyyəti respublikanı müstəmləkə buxovunda saxlayan Kremlin diqqətindən yayınmırdı. Türk xalqlarının ortaq latın əlifbasına keçməsinə qısqançılıqla qarşılayan Moskva bu təşəbbüsə çox mənfi münasibət bəsləyirdi. Moskvanın göstərişi ilə türkdilli respublikalardakı bütün türkoloq alimlər ciddi nəzarətə götürülmüşdü" (5). Onlardan biri də, təbii ki, Vəli Xulufu idi. Kremlin narahat edən başqa bir məsələ də latın əlifbasına keçidin tərəfdarlarının əsası Azərbaycan Cümhuriyyəti dönməsində, başqa sözlə, 1919-cu ilin martında qoyulmuş yolu izləmələri idi. Belə ki, həmin il yeni əlifbanın layihəsini hazırlamaq məqsədilə xüsusi komissiya yaradılmış, Komissiyaya Məhəmməd ağa Şahtaxtının, Abdulla bəy Əfəndizadənin və Abdulla Tağızadə ilə Mirəziz Seyidovun birgə hazırladığı üç fərqli layihə təqdim olunmuş, Abdulla bəy Əfəndizadənin layihəsi bəyənilmiş. Layihə 1919-cu il avqustun 20-dən sentyabrın 1-nə kimi Bakıda keçirilmiş Azərbaycan müəllimlərinin qurultayında təsdiq olunduqdan sonra parlamentin müzakirəsinə verilmiş, lakin Cümhuriyyətin işiği nəticəsində proses yarımçıq qalmışdı (2).

1929-cu ildən etibarən Azərbaycanda ərəb əlifbası latın əlifbası ilə əvəz olunur. Bu məqsədlə C. Məmmədquluzadə, A. Tağızadə və H. Kərim Samıldan ibarət bir komissiya yaradılır. C. Məmmədquluzadə komissiyanın sədri təyin edilir. Ölkədə yeni əlifba ilə yazılmış kitabların kütləvi nəşrinə başlanılır.

Görülən mühüm işlərdən biri də latın əlifbası ilə dərc edilən "Yeni yol" qəzetinin fəaliyyətə başlaması idi. Bu qəzetin gördüyü işləri çox yüksək qiymətləndirən V. Axundov yazırdı ki, "Yeni yol" çox vaxt yeni əlifbanın yerinə işlədilir. "Bizim əleyhdarlarımız çox vaxt "yeni əlifbası" əvəzinə "yeni yolçu" deyirdilər. "Yeni yol" yeni əlifbanın sinonimi olmuşdur" (1, 70).

Qeyd etdiyimiz kimi, yeni əlifbaya keçid yeni imla qaydalarının işlənilməsi və hazırlanmasını tələb edirdi. Elə bu səbəbdən də Vəli Xulufu "Yeni Türk əlifbası ilə yazı qaydaları" adlı bir kitab yazır. Kitab 1925-ci ildə işiği üzü görür (7).

“Yeni Türk Əlifbası Komitəsi”nin nəşriyyatında nəşr edilən və cəmi 25 səhifədən ibarət olan “Yeni Türk əlifbası ilə yazı qaydaları” adlı əsərdə 5 bölüm vardır:

1. Türklərdə hərfələr və səslər;
2. Ahəng (Harmoniya);
3. İsim;
4. Məsdər;
5. Ədat.

Vəli Xuluflu “Yeni Türk əlifbası ilə yazı qaydaları” adlı əsərinin “Başlanğıc” adlanan Giriş hissəsində kitabın yazılma səbəblərinə toxunaraq bildirir ki, “Ərəb yazısı ilə yazıldığı zaman səslə (sait) hərfələr yazılmırdı. Yeni əlifbaya keçdikdə, səslə hərfələrin açığa çıxması və həm də ahəng qaydasının tətbiqinə diqqət edildiyinə görə yazıda bir çox pozuculuq baş verdi. Yazı pozuculuqlarını qaldırmaq üçün qısaca olaraq, bir taqım qaydaları bir araya topladıq. Yad millətlərdən alınan gəlmələrin (alınma sözlərin) xüsusunda yazdığımız qaydalar üzrə yad gəlmələri türkcəyə uydurmağa çalışmaq və vətəndaşlar türkcəyə böyük köməklik etmiş olacaqdır” (7, 1). Kitabın ən maraqlı bölümlərindən biri “Türklərdə hərfələr və səslər” başlıqlı bölümdür ki, burada müəllif dilimizin fonetikasından söz açır və bildirir ki, türkcədə (Azərbaycan türkcəsində) 33 səs vardır ki, bunlarda 24-ü “səssiz”, yəni samit, 9-u isə “səslə”, yəni saitdir. Daha sonra həmin səslərin fonetik işarələrini əlifba sırası ilə düzülüşünü təqdim edən müəllif ərəb əlifbasına keçir və bu əlifbada bir səsi ifadə edən bir neçə hərf olduğunu diqqətə çatdırır, ərəb həfləri ilə latın həflərini müqayisə edir (7, 2-5). Kitabın “Ahəng (Harmoniya)” adlı bölümündə ahəng qanunundan söz açılır və bildirilir ki, Türk dilinin məxsus bir ahəng qaydası vardır. Daha sonra bu qayda (qanun) izah edilir və həmin qanuna görə incə və kar saitlərin düzülüş qaydası barədə məlumat verilir (7, 5-15).

İsmlərdən və onların yazılış qaydalarından bəhs edilən 3-cü bölümə ən diqqətçəkən məqamlardan biri kiçik və böyük hərf fərqi olmayan və eyni cür yazılan ərəb həflərindən fərqli olaraq latın həfləri ilə yazılan sözlərin bəzilərinin böyük həflə başlamalı olduğu diqqətə çatdırılır, ümumi və xüsusi isimlərin fərqi izah edilir: “Bütün ismi-xasların ilk hərfi böyük həflə yazılmalıdır” (7, 15).

Kitabda feilin məsdər forması və ədatlar barədə də müfəssəl məlumat verilir.

Məlum olduğu kimi, I Beynəlxalq Türkologiya Qurultayının qərarlarından biri də yeni imla mətnlərinin və lüğətlərinin işlənməkə hazırlanması və nəşri ilə bağlı idi. Bu qərara uyğun olaraq, 1928-ci ilin 24 yanvarında Bakıda ilk İmla Konfransı çağırıldı və konfransda Bəkir Çobanzadənin başçılığı ilə 41 maddədən ibarət yeni imla qaydaları işləni b hazırlandı. Onların hazırlanmasında V. Xuluflunun tezisləri əsas götürüldü (8, 75). Həmin tezisləri V. Xuluflu sonradan özünün “Azərbaycan xalq dili lüğəti” adlı məqaləsinə (9) daxil etdi və “İmla lüğəti” adlı kitabını yazarkən də (10) onlara əsaslandı.

Tezislərdə bir çox maraqlı məqamlarla üzləşmək mümkündür. Bunlardan biri də “Allah” kəlməsi ilə bağlı mülahizələri əhatə etməkdə idi. Alim yazırdı ki, hər hansı bir lüğət konkret bir cəmiyyət üçün yazılır, onun üçün “konsultant” (məsləhətçi) və rəhbər rolunu oynayır. O, eyni zamanda, müəyyən bir ideologiyaya həyata keçirməkdə vasitəçi kimi çıxış edir. Məsələn, Şəmsəddin Sami “Allah” kəlməsini “Xaliqi kainat olan Vücuti Mütləq” kimi tərif edir. Vəli Xuluflu qeyd edir ki, bu kəlməyə marksist nəzəriyyənin işığında baxılmalıdır: “Buna görə lüğət tərtibi mədəni inqilab dövründə olduqca məsul və həm də mühüm məsələlərdən biridir” (9). I İmla Konfransının qəbul etdiyi qaydalar bu sahədə atılan ilk addım olduğundan, təbii ki, mükəmməl hesab edilə bilməzdi. Odur ki, mətbuatda bir “anarxiya” hökm sürməkdə idi. Bu xüsusunu bir çox müəlliflər qeyd etmişlər (8, 75; 1, 72). Elə bu da Vəli Xuluflunu “İmla lüğəti” kitabını yazmağa sövq etdi. Alim sözügedən kitabında bildirirdi ki, “Azərbaycan İmla

Konfransının qərarları bütün nəşriyyat və mətbuat idarələri üçün məcburi olmalı idi. Lakin nədənsə bu vaxta qədər bizim mətbuat və nəşriyyat hələ də bir imlaya tabe olmaq istəməyir və hər kəs istədiyi kimi hərəkət edir. Mətbuatımızda olan anarxiya qəti surətdə aradan qaldırılmalıdır. Nəşriyyat və mətbuatın bir imlaya tabe olmaması məktəb və müəssisələrin işlərinə ağır təsir buraxır” (10, 342).

B.Çobanzadənin başçılığı ilə tərtib edilmiş qaydaların, eləcə də özünün qələmə aldığı ilk lüğətin mükəmməl olmadığını etiraf edən alim bunun səbəbini “Azərbaycan xalq dili lüğəti” adlı məqaləsində belə izah etmişdir: “O zaman lüğət tərtibi ilə və yaxud lüğət üçün material toplamaq işi ilə məşğul olacaq... ali ixtisaslı, bəlkə də orta təhsilli adam tapmaq çox çətin idi. Çünki az-çox savadı olanlar və yaxud elmi işlərə yarayacaq adamlar bir çox inzibati və mədəni müəssisələrdə gündəlik məsələlərlə məşğul idilər” (9, 9).

1931-ci il ildə II İmla Konfransı keçirildi və yeni “Qaydalar” qəbul edildi. Lakin həmin qaydalar yalnız 1936-cı ildə işıq üzü görə bildi. Şübhəsiz ki, bu konfrans irəli doğru atılmış yeni bir addım idi. Lakin yenə də müəyyən çətinliklərsiz ötürmədi. Vəli Xuluflu konfransın yekunlarına həsr etdiyi məqaləsində problemlərə toxunaraq qeyd edirdi ki, imla məsələsi bir tərəfdən elmi və texniki olmaqla yanaşı, o biri tərəfdən də siyasi məsələdir (11, 76).

Alimin söylədiyi aşağıdakı fikir isə günümüzdə də öz aktuallığını itirməyib: “Azərbaycan dilinin əsasını Azərbaycan türkcəsi təşkil edir. Lakin bu dilin zənginləşməsində, yəni ədəbi dilə yeni kəlmələr verilməsində, Azərbaycanda yaşayan 25-30 tayfanın hamısı iştirak edir” (11, 74).

ƏDƏBİYYAT

1. Qasimov C. Vəli Xuluflu. Bakı: Elm və Təhsil, 2016, 323 s.
2. Əhməd D. Azərbaycanda əlifba islahatları – Axundzadənin fədakarlığı // Teleqraf.com, 1 Avqust 2017. <https://teleqraf.com/news/toplum/144334.html>.
3. Ağazadə F. “nə üçün ərəb həfləri türk dilinə yaramır?”. Bakı: 1922, 196 s. (əski əlifba ilə)
4. Özhan Öztürk. Karadeniz: Ansiklopedik Sözlük. 2 Cilt. Heyamola Yayıncılık. İstanbul. 2005. (Sadəcə tanım bölümü).
5. Salmanlı R. Güllələndən 77 il sonra arzuları çin olan alim // Azərbaycan qəzeti, 13 iyun 2014
6. Nağısoylu M. I Türkoloji Qurultay - tarixə düşmüş əlamətdar hadisə // 525-ci qəzet, 07. 03. 2016
7. Xuluflu V. Yeni Türk əlifbası ilə yazı qaydaları. Bakı: “Yeni Türk Əlifbası Komitəsi”nin nəşriyyatı, 1925, 25 s.
8. Babayev A. Bəkir Çobanzadə. Bakı: 1998
9. Xuluflu V. Azərbaycan xalq dili lüğəti // “Azərbaycanı öyrənmə yolu” jurnalı, 1930, № 3
10. Xuluflu V. İmla lüğəti. Bakı: 1929
11. Xuluflu V. II İmla Konfransının yekunları // “Azərbaycanı öyrənmə yolu” jurnalı, 1931, № 2-3
12. Qəhrəmanlı V. Y. Fərhad Ağazadənin “Nə üçün ərəb həfləri Türk dilinə yaramır?” əsəri // Bakı Universitetinin xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası, №2, 2012

*AMEA Folklor İnstitutunun
dissertantı
eminova.1972@mail.ru

İlkin Eminova**VALI KHULUFLU AND SPELLING RULES**

The prominent Azerbaijani folklorist Vali Khuluflu was one of the leading figures of the Azerbaijani humanitarian thought for many years. His scientific activity is met in the period when the scientific environment in Azerbaijan was newly formed and that is why his scientific activity is many-branched. He carried out the research on almost all socio-humanitarian aspects of the scientific idea, tried his activity in the fields of linguistics, folklore, history and politics. Having the responsibility of the First Turkological Congress Vali Khuluflu also played an important role in the compilation of spelling rules in Azerbaijan during 20-30 years. In the article Vali Khuluflu's activity in this branch is investigated.

Keywords: *Vali Khuluflu, orthoepy, the spelling rule, linguistics, Turkological Congress*

Илькин Эминова**ВЕЛИ ХУЛУФЛУ И ПРАВИЛА ПРАВОПИСАНИЯ**

Известный Азербайджанский фольклорист Вели Хулуфлу долгие годы был передовым лицом азербайджанской гуманитарной мысли. Научной деятельностью занимался в период формирования научной сферы в Азербайджане, и поэтому он занимался самыми основными направлениями науки. Он занимался всеми направлениями общественно-гуманитарной мысли, в том числе и лингвистической деятельностью. Он был передовой силой проведения первого тюркологического съезда в Баку, создал первые орфоэпические правила Азербайджанского языка. В статье исследуется деятельность Вели Хулуфлу в этом направлении.

Ключевые слова: *Вели Хулуфлу, орфоэпия, правила правописания, языкознание, тюркологический съезд*

(AMEA-nın həqiqi üzvü Muxtar İmanov tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma: *İlkin variant 21.06.2019*

Son variant 23.09.2019